Andrzej Mycio

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Biblioteka Uniwersytecka

e-mail: am@umk.pl

ORCID ID: 0000-0002-2675-2468

Archiwum rodziny Szwojnickich z Borkłojnia*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2017.003>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 3.0 Polska (CC BY-ND 3.0 PL).

Dr Andrzej Mycio jest kierownikiem Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu (dalej: BUT). W 2002 r. obronił rozprawę doktorską pod tytułem: „Zadłużenie hipoteczne i obrót nieruchomościami w Starym Mieście Toruniu w pierwszej połowie XVII wieku”. Obok codziennej pracy bibliotekarskiej podejmuje z powodzeniem pracę naukową, związaną ściśle ze zbiorami znajdującymi się w Sekcji Rękopisów BUT czego owocem są artykuły z dziedziny rękopiśmiennictwa. Opublikował już w sumie blisko trzydzieści naukowych i popularnonaukowych tekstów (artykuły, noty katalogowe, recenzje) z tej dziedziny. Najważniejsze z nich to: *Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, Folia Toruniensia, t. 9–10: 2009–2010, s. 45–55; *Neue Quellen zur Geschichte der Deutschbalten. Zu Archivalen in der Universitätsbibliothek in Thorn (Toruń)*, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. Neue Folge der Zeitschrift für Ostforschung, Jg. 60: 2011, H. 3, s. 418–429; *Nowożytny rękopisy w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, Czasy Nowożytnie, t. 25: 2012, s. 193–205; *Znaczenie kodeksu rękopiśmiennego w XVIII-wiecznej Europie na przykładzie biblioteki historyka Pomorza Ludwiga Wilhelma Brüggemanna*, [w:] *Książka i prasa w kulturze*, red. K. Domańska, B. Iwańska-Cieślak, Bydgoszcz 2013, s. 52–69; *Toruńskie egzemplarze „Kroniki Prus” Heinricha von Reden*, [w:] *Dawnych ksiąg niesyty. Tom studiów dedykowanych Profesorowi Januszowi Tondelowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, red. I. Imańska i A. Wagner, Toruń 2016, s. 261–270.

S

Słowa kluczowe: Szwojniccy, archiwa rodowe, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

S

Streszczenie. W 2004 r. do Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu wpłynął niewielki zbiór materiałów archiwalnych zawierający archiwum prywatne rodziny Szwojnickich, do II wojny światowej posiadającej majątek Borkłojnie, leżący na Litwie Kowieńskiej. Zgromadzone przez kolejnych przedstawicieli rodu Szwojnickich materiały, które przetrwały do dziś, pozwalają w najważniejszych zarysach nakreślić dzieje tej rodziny. Szwojniccy byli rodziną urzędników ziemskich. W XIX stuleciu ich majątek Borkłojnie był miejscem wsparcia, schronienia i zaopatrzenia dla oddziałów polskich podczas powstania styczniowego. W 1897 r. zarząd majątku przejął Zygmunt Szwojnicki, który gospodarował nim aż do zakończenia II wojny światowej. W okresie międzywojennym aktywnie działał on na polu zachowania tożsamości narodowej przez Polaków mieszkających w Republice Litewskiej. W 1946 r. wraz z inny-

mi Polakami został przesiedlony w granice państwa polskiego. Całe archiwum rodziny Szwojnickich przechowywane w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu to jeden z mniejszych zespołów archiwalnych znajdujący się w zbiorach. Liczy w sumie 12 jednostek inwentaryzowanych. Najstarszy dokument zachowany w opisywanym zespole pochodzi z 1531 r., najmłodszy z 1946 r., zachowane więc archiwalia powstawały na przestrzeni z górą 400 lat. Dokumentują one dzieje rodziny Szwojnickich i ich majątku ziemskiego Borkłojnie. Zespół dokumentów tworzących archiwum rodziny Szwojnickich jest typowym przykładem akt rodowych średnio zamożnej szlachty polskiej. Szlachty zamieszkującej ziemie Litwy właściwej. Zachowały się w nim przede wszystkim dokumenty świadczące o prawach rodziny do szlacheckiego tytułu oraz majątku ziemskiego. Poza tym: akta metrykalne, testamenty, dokumenty finansowe, a także materiały biograficzne dotyczące ostatniego posesora dóbr Borkłojnie Zygmunta Szwojnickiego.

W 2004 r., a konkretnie 19 listopada do Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu wpłynął niewielki zbiór materiałów archiwalnych, w sumie około 0,1 metra bieżącego akt. Zespół ten otrzymał numer akcesji K 232/04. Został kupiony przez Bibliotekę, jak się szybko okazało za stosunkowo niewielką kwotę 550 zł, od Ryszarda Mackiewicza. Mackiewicz był (zmarł w 2010 r.) kustoszem dziedzictwa polskiej społeczności na Litwie Kowieńskiej oraz konsultantem publikacji na ten temat. Wspólnie ze swoim ojcem Czesławem stworzył archiwum, w którym gromadził dokumenty przede wszystkim na temat Polaków z Litwy Kowieńskiej. Sam był również autorem licznych artykułów prasowych na tematy historyczne, zwłaszcza stosunków polsko-litewskich. Pod koniec swojego życia Ryszard Mackiewicz wielokrotnie odsprzedawał fragmenty swoich zbiorów archiwalnych i bibliotecznych Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu. Jednym z takich fragmentów był niewielki zespół zawierający archiwum prywatne rodziny Szwojnickich, do II wojny światowej posiadającej majątek Borkłojnie¹, leżący na Litwie Kowieńskiej².

Zgromadzone przez kolejnych przedstawicieli rodu Szwojnickich³ materiały, które przetrwały do dziś pozwalają w najważniejszych zarysach nakreślić dzieje tej rodziny⁴. Pierwszym uchwytym w dokumentach przedstawicielem Szwojnickich jest Marcin. Zachował się tylko odpis z przełomu XVIII i XIX w. dokumentu wystawionego przez Zygmunta Starego w 1542 r. Dokument ten potwierdza prawa Marcina Olechnowicza Szwojnickiego do nabytych przez niego majątności i chło-

¹ Majątek Borkłojnie był położony w powiecie upickim na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. W XIX stuleciu powiat znajdujący się w granicach guberni kowieńskiej przemianowano na poniewieski. W okresie międzywojennym Borkłojnie było częścią Republiki Litewskiej. Przynależność majątku do rodziny Szwojnickich w XIX w. potwierdza *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I, Warszawa 1880, s. 315.

² Artykuł o Ryszardzie Mackiewiczu na portalu „Wilnoteka”: E. Maksymowicz, *Odszedł śp. Ryszard Mackiewicz, kustosz spraw polskich na Litwie*, [w:] *Wilnoteka. Polski portal na Litwie* [online], [dostęp 5 IV 2016]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wilnoteka.lt/pl/artikul/odszedl-sp-ryszard-mackiewicz-kustosz-spraw-polskich-na-litwie>; *Księga akcesyjna Sekcji Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, bez sygn., k. 6v–7r, przechowywana w pracowni Sekcji Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu (dalej: BUT).

³ Nazwisko Szwojnicki możemy odnaleźć w herbarzach polskiej szlachty: H. Stupnicki, *Herbarz Polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi...*, t. III, Lwów 1862 (reprint: Wrocław 1998), s. 131; J. S. Dunin-Borkowski, *Spis nazwisk szlachty polskiej*, Lwów 1887 (reprint: Warszawa 1997), s. 452; *Polska encyklopedia szlachecka*, t. XII, Warszawa 1938 (reprint: Warszawa 1994), s. 295.

⁴ Szersze opracowanie zagadnienia dziejów Szwojnickich, oparte przede wszystkim na zachowanych testamentach poszczególnych przedstawicieli rodziny, znajduje się we wspomnianej w przypisie gwiazdkowym pracy Pauliny Meszkańskiej.

pów od szlachty upitskiej⁵. Według tablicy genealogicznej sporządzonej prawdopodobnie przez żyjącego na przełomie XIX i XX w. Zygmunta Szwojnickiego⁶, a także relacji z 1798 r., zapisanej w księgach szlacheckich guberni wileńskiej, dotyczącej szlacheckiego pochodzenia rodziny Szwojnickich⁷, tenże, żyjący w XVI w. Marcin miał jeszcze dwóch przodków po mieczu, a mianowicie Iwana i Pawła. Nie zachowały się jednak żadne oryginalne dokumenty na ich temat ani nawet ich późniejsze odpisy. Potomkowie znali swoich najdawniejszych przodków zapewne z przekazów ustnych. Pytanie, czy były one prawdziwe, czy też była to tylko rodzinna legenda? Według wspomnianej tablicy genealogicznej synem Marcina był Jan. Ten ostatni żył jednak dopiero w II połowie XVII w., różnica zatem między datami życia obydwóch byłaby zbyt duża? Być może Marcin występujący w dokumencie wystawionym przez Zygmunta Starego to nie ojciec Jana, ale brat jego dziada, który również występuje w drzewie genealogicznym Szwojnickich i we wspomnianej notce z roku 1798? Takie pokrewieństwo, z uwagi na odległe daty życia, byłoby też mało prawdopodobne, ale już zdecydowanie bardziej możliwe. Wydaje się jednak, że raczej należałoby przyjąć, iż Jan nie był bezpośrednim potomkiem Marcina, zakładając nawet pokrewieństwo drugiego pokolenia.

Pierwsze oryginalne dokumenty dotyczące przedstawicieli rodu Szwojnickich dotyczą Jana. Zachowały się dwa dokumenty, w których występuje Jan z Olechna Szwojnicki. Pierwszym jest przywilej Jana Kazimierza z roku 1664 na rzecz Jana Szwojnickiego na pobór myta mostowego u przeprawy Błoto Szwojgin⁸, leżącej w powiecie upickim w dobrach dziedzicznych Szwojnickiego⁹. Natomiast drugi to przywilej konfirmacyjny Jana III Sobieskiego na prowadzenie karczmy w jego dobrach Borkłany z roku 1689¹⁰. W tym drugim dokumencie po raz pierwszy majątek Borkłojnie jest kojarzony z rodziną Szwojnickich. O ile istnienie Marcina Szwojnickiego można by podawać pod pewną wątpliwość, bo nie zachowały się w tym przypadku oryginalne dokumenty, to dowody na istnienie Jana Szwojnickiego i jego władanie majątkiem Borkłojnie są już niepodważalne.

W archiwum Szwojnickich zachowało się pięć starszych (cztery XVI-wieczne oraz jeden z początku XVII w.) oryginalnych dokumentów dotyczących majątku Borkłojnie¹¹. Pierwszy z nich datowany na rok 1531 zawiera akt sprzedaży pustkowi zwanego Suryntowszczyzną położonego w majątku Borkłojnie; Jan Dominikowicz sprzedaje ziemię Mikołajowi Wodorackiemu¹². Drugi dokument został sporządzony w kilkanaście lat później – w 1548 r. Stanisław Mikołajewicz z żoną Barbarą Wodoracką sprzedają pustkowie w majątku Borkłojnie zwane Dowiatowczyzną Szymonowi i Bartłomiejowi Surimtowiczom¹³. Trzeci, z 1566 r., stanowi przywilej

⁵ BUT, sygn. Rps 3537/IV, k. 3–4.

⁶ BUT, sygn. Rps 3533/IV, k. 1.

⁷ Notkę tę znamy tylko z jej kopii – wypisu, sporządzonego w 1832 r. (BUT, sygn. Rps 3536/IV, k. 52–53).

⁸ Czy nazwę Szwojgin należałoby wiązać z pierwotnym majątkiem Szwojnickich – Szwojniki, które zostały wymienione we wspomnianej notce z 1798 r. (BUT, sygn. Rps 3536/IV, k. 52r.)? *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. XII, s. 92 odnotowuje dwie wsie o nazwie Szwojniki, obydwie leżały w powiecie poniewieskim.

⁹ BUT, sygn. Rps 3536/IV, k. 3.

¹⁰ BUT, sygn. Rps 3536/IV, k. 7.

¹¹ Za pomoc w odczytaniu dokumentów w języku ruskim chciałbym podziękować dr. hab. Krzysztofowi Sycie.

¹² BUT, sygn. Dok. 208.

¹³ BUT, sygn. Dok. 209.

Zygmunta Augusta dla Stanisława Mikołajewicza Howra i jego żony Barbary Wodorackiej na wybudowanie w majątności Borkłojnie karczmy i zwolnienie jej od opłat i podatków¹⁴. Z czwartego datowanego na 1571 r. dowiadujemy się tylko, że Walenty sprzedaje ziemię w powiecie upickim; być może chodzi o dobra w majątku Borkłojnie¹⁵? Piątym dokumentem jest oryginalny ekstrakt z ksiąg grodzkich upitskich z 1614 r., w którym znajdziemy relację woźnego o dokonaniu intromisji w dniu 12 grudnia tego roku, między innymi w dwór w Borkłojniach. Miało to miejsce na mocy aktu darowizny Halszki z Wodorackich na rzecz jej męża Hrechorego Eygirda¹⁶. Wszystkie te dokumenty nie dotyczą rodziny Szwojnickich; były one jednak przechowywane w rodzinnym archiwum zapewne ze względu na potrzebę udokumentowania posiadanych przez poprzedników przywilejów związanych z majątkiem. Nie wiemy dokładnie, jak majątek Borkłojnie wszedł w posiadanie rodziny Szwojnickich, czy poprzez kupno, czy też poprzez koligacje rodzinne. Niezaprzeczalnie w I połowie XVII w. nazwisko Szwojnicki nie jest jeszcze związane z majątkiem Borkłojnie, zespala się ono z nim dopiero w II połowie tego stulecia.

W tym miejscu warto również odnotować fakt błędnego odczytu datacji na odpisach z początku XIX stulecia dwóch wyżej wspomnianych dokumentów¹⁷. Mianowicie rzecz dotyczy dokumentów z 1531 r. (sygn. Dok. 208) i 1548 r. (sygn. Dok. 209). Odczytujący dokumenty poprawnie przepisał ich treść, zmieniając jednocześnie cyrylicę na alfabet łaciński, błąd pojawił się jednak w odczycie datacji, zamiast dat XVI-wiecznych pojawiły się daty: 1420 i 1409. Dlaczego odczytujący te dokumenty przesunął datę ich powstania o ponad sto lat wstecz? Nasuwają się dwa rozwiązania: albo odczytujący niezbyt dobrze znał literowy system zapisu dat w średniowiecznych dokumentach ruskich albo celowo przesunął daty wystawienia dokumentów, w celu udowodnienia praw do majątku przez rodzinę Szwojnickich już w XVI stuleciu; dlatego wcześniejszych posiadaczy należało przesunąć w głąb XV w. To, że obydwa oryginalne dokumenty zostały niewątpliwie sporządzone w XVI stuleciu potwierdza zidentyfikowany znak wodny papieru jednostki o sygnaturze Dok. 209; katalog filigranów datuje go na rok 1529¹⁸.

Potomkami Jana Szwojnickiego, dzierżącymi majątek Borkłojnie, byli kolejni przedstawiciele rodu Szwojnickich: Benedykt¹⁹, Aleksnader²⁰, Adam²¹, Szymon²², ponownie Aleksander²³, Medard²⁴, Norbert²⁵ i Zygmunt²⁶. Szwojniccy byli rodziną urzędników ziemskich. Benedykt w 1752 r. jest odnotowany jako mostownicz y upicki²⁷. Jego syn Władysław Szwojnicki, a brat dziedziczącego majątek Aleksan-

¹⁴ BUT, sygn. Rps 3536/IV, k. 9.

¹⁵ BUT, sygn. Dok. 210.

¹⁶ BUT, sygn. Rps 3537/V, k. 15.

¹⁷ BUT, sygn. Rps 3537/IV, k. 5–6.

¹⁸ E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius 1967, poz. 2498.

¹⁹ BUT, sygn. Rps 3535/V, k. 1–2.

²⁰ BUT, sygn. Rps 3536/IV, k. 23–28.

²¹ BUT, sygn. Rps 3535/V, k. 3–8.

²² BUT, sygn. Rps 3535/V, k. 13–16.

²³ BUT, sygn. Rps 3535/V, k. 9–12.

²⁴ BUT, sygn. Rps 3534/V.

²⁵ BUT, sygn. Rps 3534/V, k. 1–2.

²⁶ BUT, sygn. Rps 3534/V.

²⁷ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. II: Województwo trockie. XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2009, s. 482.

dra, w 1744 r. dosłużył się stopnia chorążego buławy polnej litewskiej. Syn wspomnianego Aleksandra – Adam, w 1787 i 1794 r. figuruje w spisach jako łowczy starodubski i skarbnik upicki oraz deputat z Upity²⁸. Jego brat Wincenty Szwojnicki w latach 90. XVIII stulecia był podporucznikiem polskiej kawalerii narodowej²⁹. Żyjący w I połowie XIX stulecia Aleksander był asesorem sądu ziemskiego, sędzią i asesorem sądu grodzkiego powiatu upickiego. To on w 1835 r. zebrał dokumenty potwierdzające szlacheckie pochodzenie rodziny, uwieńczone wyrokiem Heroldii w Petersburgu³⁰. Literatura zajmująca się ziemiami litewskimi w XIX stuleciu wymienienia majątek Borkłojnie jako miejsce wsparcia, schronienia i zaopatrzenia dla oddziałów polskich podczas powstania styczniowego³¹.

W 1897 r. zarząd majątku przejął Zygmunt Szwojnicki; jego żyjący jeszcze w tym czasie ojciec zrzekł się praw do majątku na rzecz syna. Zygmunt gospodarował majątkiem ziemskim aż do zakończenia II wojny światowej³². W okresie międzywojennym aktywnie działał na polu zachowania tożsamości narodowej przez Polaków mieszkających w Republice Litewskiej. W listopadzie 1928 r. na zjeździe Polaków z Litwy Kowieńskiej wyłoniono Komitet Polski, który został uznany przez władze litewskie. W jego skład wszedł min. Zygmunt Szwojnicki³³. Majątek Borkłojnie zarządzany przez Szwojnickiego pojawia się w wykazie majątków polskich w Republice Litewskiej w latach 1919–1939. W literaturze znajdziemy także zdjęcia majątku oraz samego Zygmunta Szwojnickiego³⁴.

W czerwcu 1940 r. Republika Litewska została zajęta przez Armię Czerwoną, ziemie litewskie stały się częścią Związku Radzieckiego. Rozpoczęły się masowe aresztowania wśród Polaków. NKWD dzięki dokumentacji zgromadzonej jeszcze przez litewską policję polityczną miało bardzo dobrą orientację w środowiskach polskich. 14 sierpnia 1940 r. został m.in. aresztowany Zygmunt Szwojnicki. 24 maja 1941 r. został on osądzony i skazany na 8 lat obozu pracy. 23 czerwca 1941 r., po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej, cała grupa więźniów przebywająca w Kownie, a wraz z nią prawdopodobnie także Szwojnicki, została poddana ewakuacji. Transport został skierowany do Mińska. Tu z powodu trudności ewakuacyjnych zostali oni rozstrzelani. Nielicznym udało się jednak zbiec podczas zamieszania ewakuacyjnego. W tej grupie był prawdopodobnie także Zygmunt Szwojnicki, który zdołał wrócić do swojego majątku i wraz z innymi zbudować polską konspirację na ziemiach litewskich; został on jednym z dowódców Podokręgu Kowieńskiego Armii Krajowej³⁵.

²⁸ Ibidem, s. 523; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794). Spis*, red. A. Rachuba, Warszawa 2004, s. 376; BUT, sygn. Rps 3536/IV, k. 29–31.

²⁹ BUT, sygn. Rps 3536/IV, k. 32–33.

³⁰ BUT, sygn. Rps, 3535/V, k. 12; ibidem, Rps 3536/IV.

³¹ J. Żenkiewicz, *Litwa na przestrzeni wieków i jej powiązania z Polską*, Toruń 2001, s. 112.

³² BUT, sygn. Rps 3537/IV, k. 34–35.

³³ J. Żenkiewicz, *Litwa na przestrzeni wieków...*, s. 160; idem, *Ziemiaństwo polskie w Republice Litewskiej w okresie międzywojennym*, Toruń 2001, s. 14.

³⁴ Idem, *Ziemiaństwo polskie...*, s. 48, 65.

³⁵ Idem, *Ziemiaństwo polskie...*, s. 65; W. K. Roman, *Konspiracja polska na Litwie i Wileńszczyźnie, wrzesień 1939–czerwiec 1941. Lista aresztowanych*, Toruń 2001, s. 46–47, 189; eadem, *W obozach i w konspiracji. Działalność niepodległościowa żołnierzy polskich na Litwie i Wileńszczyźnie, wrzesień 1939–czerwiec 1941*, Toruń 2004, s. 388, 452–475, 488.

W 1861 r. car Aleksander II przeprowadził reformę uwłaszczającą chłopów w Rosji. Konsekwencje tej reformy można również odnaleźć w dokumentach opisywanego archiwum (spłaty długów, spory z włościanami)³⁶. W 1921 r. na Litwie została przeprowadzona reforma rolna, w wyniku której majątek Borkłojnie został uszczuplony, jego powierzchnia zmniejszyła się do 82 ha. W opisywanym archiwum zachowały się akty sprzedaży małych części majątku na rzecz chłopów³⁷. Majątek Borkłojnie został w 1941 r. znacjonalizowany przez władzę radziecką. Po zajęciu ziem litewskich przez Wehrmacht administracja niemiecka zdecydowała we wrześniu 1941 r. o zwrocie majątków do ich poprzednich właścicieli; Borkłojnie znów stało się posesją Szwojnickich. Jednak już w nieco ponad rok później, 5 grudnia 1942 r., majątek został ponownie wywłaszczony i oddany pod zarząd właścicielowi niemieckiemu. W lipcu 1944 r. po wycofaniu się wojsk niemieckich z Litwy majątek wrócił we władanie Szwojnickiego. Pozostawał w jego posiadaniu do lutego 1946 r., kiedy to Szwojnicki wraz z innymi Polakami został przesiedlony w granice państwa polskiego³⁸. Zygmunt Szwojnicki, jak wynika z drzewa genealogicznego sporządzonego przypuszczalnie przez niego, nie miał potomków, nie miał też rodzeństwa. Jedynymi spadkobiercami były dzieci jego kuzynów. Prawdopodobnie to z tego powodu omawiane archiwum trafiło w ręce Ryszarda Mackiewicza, zbierającego archiwalia – dowody polskości na ziemiach litewskich³⁹.

Całe archiwum rodziny Szwojnickich przechowywane w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu to jeden z mniejszych zespołów archiwalnych znajdujący się w zbiorach. Liczy w sumie 12 jednostek inwentarzowych. Został zapisany pod sygnaturami od Rps 3533 do Rps 3541 oraz od Dok. 208 do Dok. 210. Pierwsza jednostka (Rps 3533/IV) zawiera tablice genealogiczne rodziny Szwojnickich oraz Staniewiczów; matka Zygmunta Szwojnickiego była z domu Staniewicz. Obydwie tablice wykonał prawdopodobnie jeszcze w okresie międzywojennym Zygmunt Szwojnicki, uzupełnienia mogły być wykonane już po II wojnie światowej. Na drugą teczkę (Rps 3534/IV) składają się akta metrykalne, przede wszystkim metryki chrztów i zgonów, członków rodziny Szwojnickich i Staniewiczów z XIX i XX stulecia. Kolejna pozycja w zespole (Rps 3535/V) zawiera testamenty przedstawicieli rodzin Szwojnickich i Staniewiczów. Najstarszy akt ostatniej woli pochodzi z 1757 r. i jest autorstwa Benedykta Szwojnickiego. Najmłodszy testament został spisany w 1912 r. przez Zygmunta Szwojnickiego. W jednostce o sygnaturze Rps 3536/IV znalazły się dokumenty rodowe Szwojnickich. Konkretnie jednostkę tę tworzy przede wszystkim obszerny poszyt zawierający kilkadziesiąt kart dokumentów zebranych w 1835 r. przez Aleksandra Szwojnickiego w związku z ubieganiem się o potwierdzenie szlacheckiego pochodzenia rodziny. Znajdziemy tu zarówno XIX-wieczne kopie sporządzone przy okazji zabiegów czynionych przez Aleksandra, jak również wszyte w poszyt oryginalne dokumenty: XVI, XVII i XVIII-wieczne, dotyczące zarówno samej rodziny Szwojnickich, jak i majątku Borkłojnie. Kolejna teczka (Rps 3537/V), największa w zespole, licząca 80 kart, to

³⁶ BUT, sygn. Rps 3537/V, k. 44–45, 53–66.

³⁷ BUT, sygn. Rps 3537/V, k. 12–14.

³⁸ BUT, sygn. Rps 3537/V, k. 49–50.

³⁹ BUT, sygn. Rps 3533/IV, k. 1.

akta majątkowe, głównie dokumenty dotyczące posiadłości Borkłojnie. Są tu przywileje, akta kupna-sprzedaży, intromisje, potwierdzenia i cesje praw do majątku, umowy w sprawie podziału majątku, kontrakty dzierżawne, dokumenty kredytowe, inwentarze ruchomości, akta procesowe, zaświadczenia, porozumienia, podania, protokoły (min. dokumenty związane z uwłaszczeniem i reformą rolną) oraz plan. Najstarszy w tej teczce dokument pochodzi z 1614 r. i dotyczy intromisji między innymi w dobra Borkłojnie. Natomiast najmłodsze są dwa dokumenty z 1946 r., sporządzane w związku z repatriacją. Pozycja o sygnaturze Rps 3538/V zawiera dokumenty finansowe z końca XIX i I połowy XX w. Znajdziemy tu weksle, kwity dłużne, zobowiązania finansowe, potwierdzenia przyjęcie sum pieniężnych. Jednostka o sygnaturze Rps 3539/V zawiera dokumenty biograficzne dotyczące Zygmunta Szwojnickiego. Są to świadectwa i inne dokumenty szkolne, zaproszenia, dyplomy, korespondencja oraz dokumenty komisji wojskowej. Wszystkie pochodzą z przełomu XIX i XX stulecia. Pozycje o sygnaturach Rps 3540/V oraz Rps 3541/V zawierają miscellanea oraz dokumenty obce. Znajdziemy tu zdjęcia, plenipotencje, zobowiązania, zarządzenia władz administracyjnych, uchwałę towarzystwa rolniczego oraz umowę dzierżawną; wszystkie materiały pochodzą z pierwszej połowy XX w. Archiwum rodziny Szwojnickich zamykają trzy dokumenty o sygnaturach Dok. 208, Dok. 209 oraz Dok. 210. Są to XVI-wieczne akta kupna-sprzedaży majątku ziemskiego, prawdopodobnie wszystkie dotyczą Borkłojnia.

Najstarszy dokument zachowany w opisywanym zespole pochodzi z 1531 r., ostatni został sporządzony w 1946 r., zachowane więc archiwalia powstawały na przestrzeni z górą 400 lat. Dokumentują one dzieje rodziny Szwojnickich i ich majątku ziemskiego Borkłojnie. Dokumenty zostały sporządzone głównie w językach polskim, ruskim i rosyjskim, pojedyncze karty są zapisane w językach litewskim i niemieckim, a pojedyncze zdania i wyrażenia w języku łacińskim. Struktura językowa opisywanego zespołu dobrze obrazuje poszczególne etapy dziejowe ziem litewskich na przestrzeni od XVI do XX w., początkowo w dokumentach dominował język ruski, później jego rolę przejął język polski, następnie rosyjski i ostatecznie litewski. Z wyjątkiem jednego płóciennego planu⁴⁰, całe archiwum zostało sporządzone na materiale papierowym. Są to przede wszystkim luźne dokumenty oraz jeden poszyt, spisane pismem kancelaryjnym oraz kursywą. Przede wszystkim znajdziemy tu oryginalne dokumenty, ale także późniejsze ich odpisy. Stan zachowania całego zespołu nie jest najgorszy, archiwalia były zapewne przez stulecia otoczone opieką i dbałością. Jednak niestety niektóre dokumenty, szczególnie te najstarsze, wymagają pilnych prac konserwatorskich.

Zespół dokumentów tworzących archiwum rodziny Szwojnickich jest typowym przykładem akt rodowych średnio zamożnej szlachty polskiej. Szlachty zamieszkującej ziemie Litwy właściwej. Archiwum jest raczej skromne, tylko 12 jednostek złożonych z 228 kart, ale dobrze dokumentujące dzieje rodziny i jej majątku ziemskiego. Zachowały się w nim przede wszystkim dokumenty świadczące o prawach rodziny do szlacheckiego tytułu oraz majątku ziemskiego. Poza tym: akta metrykalne, testamenty, dokumenty finansowe, a także materiały biograficzne

⁴⁰ BUT, sygn. Rps 3537/V, k. 72.

dotyczące ostatniego posesora dóbr Borkłojnie – Zygmunta Szwojnickiego. Dzięki zachowanym materiałom możemy dość dobrze prześledzić dzieje rodziny. Opisane archiwum nie jest z pewnością rzadkim przykładem dokumentów średnioza-możnej szlachty zamieszkującej ziemie litewskie, jednak wraz z innymi archiwami rodzinnymi stanowi cenny zbiór dobrze dokumentujący ostatnie paręset lat historii ziem litewskich, a szczególnie szlachty i ziemiaństwa tego obszaru.

Bibliografia

Archiwum rodziny Szwojnickich z Borkłojnia, sygn. Rps 3533–3541, Dok. 208–210. Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, Polska.

Dunin-Borkowski, Jerzy S. 1997. *Spis nazwisk szlachty polskiej*. Warszawa: Jasieńczyk.

Księga akcesyjna Sekcji Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, bez sygn., przechowywana w pracowni Sekcji Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, Polska.

Laucevičius, Edmundas. 1967. *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.* Vilnius: „Mintis”.

Maksymowicz, Edyta. 2010. „Odszedł śp. Ryszard Mackiewicz, kustosz spraw polskich na Litwie”. *Wilnoteka. Polski portal na Litwie*, Sierpień 9. <http://www.wilnoteka.lt/pl/artukul/odszedl-sp-ryszard-mackiewicz-kustosz-spraw-polskich-na-litwie>

Meszyńska Paulina. 2013. „Szwojniccy herbu Leliwa i ich archiwa”. mps pracy licencjackiej, Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska.

Rachuba, Andrzej, red. 2004. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794)*. *Spis*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.

Rachuba, Andrzej, red. 2009. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*. *Spisy*. t. 2, *Województwo trockie. XIV–XVIII wiek*. Warszawa: DiG.

Roman, Wanda Krystyna. 2001. *Konspiracja polska na Litwie i Wileńszczyźnie, wrzesień 1939 – czerwiec 1941. Lista aresztowanych*. Toruń: Wydaw. Adam Marszałek.

Roman, Wanda Krystyna. 2004. *W obozach i w konspiracji. Działalność niepodległościowa żołnierzy polskich na Litwie i Wileńszczyźnie, wrzesień 1939 – czerwiec 1941*. Toruń: Wydaw. Adam Marszałek.

Starykoń-Kasprzycki, Stefan Janusz, red. 1994. *Polska Encyklopedia Szlachecka*. t. 12. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Jasieńczyk”.

Stupnicki, Hipolit. 1998. *Herbarz Polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów. Ułożony porządkiem alfabetycznym na podstawie herbarza Niesieckiego i manuskryptów*. t. 3. Wrocław: A. P. H. U. „Oksza”, 1998.

Sulimierski, Filip, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski. 1880. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. t. 1. Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.

Sulimierski, Filip, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski. 1892. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 12. Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.

Żenkiewicz, Jerzy. 2001. *Litwa na przestrzeni wieków i jej powiązania z Polską*. Toruń: Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Żenkiewicz, Jerzy. 2001. *Ziemiaństwo polskie w Republice Litewskiej w okresie międzywojennym*. Toruń: Jerzy Żenkiewicz.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 24 IV 2017

Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 6 VII 2017

Andrzej Mycio

Nicolaus Copernicus University in Toruń. University Library in Toruń

e-mail: am@umk.pl

ORCID ID: 0000-0002-2675-2468

Andrzej Mycio, PhD, is the head of the Department of Special Collections of the University Library in Toruń. In 2002 he defended his doctoral thesis titled *Zadłużenie hipoteczne i obrót nieruchomościami w Starym Mieście Toruniu w pierwszej połowie XVII wieku* [*Mortgage loans and real estate market in the Old City of Toruń in the first half of the 17th century*]. He successfully combines his work as a librarian with research work connected closely with the collections found in the Section of Manuscripts of the University Library in Toruń. He published about thirty scientific and popular scientific texts (articles, catalogue notes, reviews), the most important of which include: *Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, Folia Toruniensia, vol. 9–10: 2009–2010, pp. 45–55; *Neue Quellen zur Geschichte der Deutschbalten. Zu Archivalen in der Universitätsbibliothek in Thorn (Toruń)*, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. Neue Folge der Zeitschrift für Ostforschung, Jg. 60: 2011, H. 3, pp. 418–429; *Nowożytnie rękopisy w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, Czasy Nowożytnie, vol. 25: 2012, pp. 193–2005; *Znaczenie kodeksu rękopiśmiennego w XVIII-wiecznej Europie na przykładzie biblioteki historyka Pomorza Ludwiga Wilhelma Brüggemanna*, [in:] *Książka i prasa w kulturze*, red. K. Domańska, B. Iwańska-Cieślak, Bydgoszcz 2013, pp. 52–69; *Toruńskie egzemplarze „Kroniki Prus” Heinricha von Reden*, [in:] *Dawnych ksiąg niesyty. Tom studiów dedykowanych Profesorowi Januszowi Tondelowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, red. I. Imańska i A. Wagner, Toruń 2016, pp. 261–270.

The archive of the Szwojnicki family in Borkłojnie

Key words: the Szwojnicki family, family archives, the University Library in Toruń

Summary: In 2004 the University Library in Torun received a small collection of archival materials including the private archive of the Szwojnicki family, who had owned the landed estate of Borkłojnie in Lithuania of Kaunas until WWII. The materials collected by the generations of the Szwojnicki family allow us to outline the history of the family. They were a family of landed officials. In the 19th century their estate of Borkłojnie was where Polish military units found shelter and food during the January Uprising. In 1897 Zygmunt Szwojnicki started to administer the estate, which he continued until the end of WWII. In the interwar period he was actively involved in the struggle for the maintenance of the Polish identity by Poles residing in the Republic of Lithuania. In 1946 he was resettled to Poland. The whole archive of the Szwojnicki family preserved in the University Library in Torun constitutes one of the minor archival collections of the library. It includes 12 inventory units. The oldest document in the collection comes from 1531, while the most recent one from 1946, which means the archival documents had been collected throughout almost 400 years. They record the history of the Szwojnicki family and their estate of Borkłojnie. The collection is a typical example of family files of the moderately well off Polish noblemen residing in Lithuania. The

collection includes mainly documents confirming the family's rights to bear the noble title and to own the landed estate, birth certificates, last wills, financial documents, biographic materials concerning the last owner of Borkłojnie – Zygmunt Szwojnicki.

Andrzej Mycio

Nikolaus-Kopernikus-Universität Toruń. Universitätsbibliothek Toruń

e-mail: am@umk.pl

ORCID ID: 0000-0002-2675-2468

Dr. Andrzej Mycio ist Leiter der Abteilung für Sondersammlungen der Universitätsbibliothek in Thorn. 2002 verteidigte er seine Dissertation unter dem Titel „Zadłużenie hipoteczne i obrót nieruchomościami w Starym Mieście Toruniu w pierwszej połowie XVII wieku“ [„Die Hypothekenverschuldung und der Immobilienverkehr in der Altstadt Thorn in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts“]. Mit seinem alltäglichen bibliothekarischen Dienst verbindet er mit Erfolg seine wissenschaftliche Arbeit, die direkt auf die Manuskripte aus der Universitätsbibliothek rekurriert. Bisher veröffentlichte er beinahe dreißig (populär)wissenschaftliche Texte (Artikel, Katalognoten, Rezensionen) in diesem Themenfeld, darunter: *Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu* [Die Provenienzstruktur der Handschriften aus den sog. gesicherten Beständen in der Universitätsbibliothek in Thorn], *Folia Toruniensia*, Bd. 9–10: 2009–2010, S. 45–55; *Neue Quellen zur Geschichte der Deutschbalten. Zu Archivalien in der Universitätsbibliothek in Thorn (Toruń)*, *Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung*. Neue Folge der Zeitschrift für Ostforschung, Jg. 60: 2011, H. 3, S. 418–429; *Nowożytny rękopisy w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu* [Die neuzeitlichen Handschriften in den Beständen der Universitätsbibliothek in Thorn], *Czasy Nowożytny*, Bd. 25: 2012, S. 193–2005; *Znaczenie kodeksu rękopiśmiennego w XVIII-wiecznej Europie na przykładzie biblioteki historyka Pomorza Ludwiga Wilhelma Brüggemanna* [Die Bedeutung des handschriftlichen Kodex im Europa des 18. Jahrhunderts am Beispiel der Bibliothek des Pommernhistorikers Ludwig Wilhelm Brüggemann], [in:] *Książka i prasa w kulturze* [Das Buch und die Presse in der Kultur], hg. v. K. Domańska, B. Iwańska-Cieślak, Bydgoszcz 2013, S. 52–69; *Toruńskie egzemplarze „Kroniki Prus“ Heinricha von Reden* [Die Thorner Exemplare der „Cronica der Preussen“ Heinrichs von Reden], [in:] *Dawnych ksiąg niesyty. Tom studiów dedykowanych Profesorowi Januszowi Tondelowi na siedemdziesięciolecie urodzin* [Von alten Büchern ungesättigt. Ein Studienband für Prof. Janusz Tondel zum siebenzigsten Geburtstag], hg. v. I. Imańska und A. Wagner, Toruń 2016, S. 261–270.

Das Archiv der Familie Szwojnicki aus Borkłojnie

S **tichworte:** Szwojniccy, Familienarchive, Universitätsbibliothek in Thorn

Z **usammenfassung.** 2004 erwarb die Universitätsbibliothek in Thorn einen kleinen Bestand, das Privatarchiv der Familie Szwojnicki, die bis zum Zweiten Weltkrieg ihre Landgüter in Borkłojnie in der Republik Litauen inne hatte. Die von den nacheinander folgenden Familienvertretern gesammelten Materialien, die sich bis zum heutigen Tag bewährten, erlauben die wichtigsten Schicksale dieser Familie wiederherzustellen. Die Szwojnickis waren eine Familie der Landesbeamten. Im 19. Jahrhundert waren ihre Landgüter in Borkłojnie ein Hort, wo die polnischen Truppen während des Januaraufstandes unterstützt, geschützt und versorgt wurden. Die Landgüter wurden von 1897 bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges

von Zygmunt Szwojnicki verwaltet. In der Zwischenkriegszeit bemühte er sich aktiv um die Bewahrung der nationalen Identität der in der Republik Litauen lebenden Polen. 1946 wurde er zusammen mit anderen Polen in den polnischen Staat umgesiedelt. Das ganze Familienarchiv Szwojnickis ist einer der kleineren Archivbestände, die in der Universitätsbibliothek in Thorn aufbewahrt werden. Dazu gehörten insgesamt 12 Inventareinheiten. Das älteste Dokument in diesem Bestand stammt aus dem Jahr 1531, das jüngste aus dem Jahr 1946. Die erhaltenen Archivalien entstanden also innerhalb von über 400 Jahren. Sie schildern die Schicksale der Familie Szwojnicki und ihrer Landgüter in Borkłojnie. Der Archivbestand der Familie Szwojnicki ist ein typisches Beispiel von Familienakten des nicht so wohlhabenden polnischen Adels, der die Gebiete Litauens bewohnte. Es bewährten sich vor allem die Urkunden, die von den Ansprüchen der Familie auf den Adelstitel sowie auf die Landgüter zeugen, darüber hinaus: Matrikelakten, Testamente, Finanzurkunden sowie biografische Materialien in Bezug auf den letzten Eigentümer Zygmunt Szwojnicki.